

СИЛАТА НА ПОСТИСТИНАТА

Владимир Градев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Още Тукидид разказва за разпространилия се в Атина слух, че спартанците били отровили всички кладенци, а Вергилий в *Енеида* заключава, че „няма по целия свят по-чевръста злина от Мълвата, чиято мощ крепне, когато се движи... Разнася сред народите слухове разни, шепне злорада пред всички еднакво било и небило“. Лъжливите новини съвсем не са днешно изобретение и вестносноци, влезли в ролята на съдници, от памтивека манипулират истината. Убедителното с искреността си красноречие често е свидетелство за пагубната изкусност на недотам красиви души и красивата, нагиздена Клевета, също както в картината на Ботичели, неведнъж е влачила за косите своята жертва, оставяйки зад себе си безсилна и засрамена голата истина отчаяно да вдига ръка към небето.

Така е, *fake news* не са от вчера. За папа Франциск те са съставна част от стратегията на ловката змия, която чрез мимикрията на истината – перфидна и опасна форма на прелъстяване, прокарва пътя си в сърцето и ума. Същевременно е съвършено ясно, че днес наблюдаваме дълбока промяна в стила на публичното говорене. На изследването и по-доброто разбиране на тази промяна е посветена книгата *Нови медии и постистина* на Силвия Петрова, в която тя систематично, последователно и проблемно разглежда новите социални медии, като цялостно представя, задълбочено изяснява и критично анализира изненадващата и изумителна вакханалия на постистината днес.

Петрова познава в детайли практически цялата, при това бързо рояща се световна литература върху проблема за постистината, като откроява за читателя най-значимите изследвания, но без да затваря своето изследване в рамките на представянето и критиката на съществуващите разработки по въпроса – само по себе си, немалко постижение, а се оттласква от тях, за да даде нова перспектива към разглеждането и осмислянето на феномена както от гледна точка на философията, социалните и политическите науки, така и на основата на конкретни анализи на новите медийни форми и мрежи, което ѝ позволява да анализира и критически да реконструира един от най-радикалните социални и културни обрати в съвременния свят. Монографията продължава и развива дългогодишните изследвания на авторката в полето на новите медии,

на техните социални и идейни контексти, на целите, за които се използват, на стратегиите, които разгъват, на въздействията, които пораждаат. Новата книга на Силвия Петрова убедително показва, че тя е успяла да улови през призмата на напрегнатото взаимодействие на теорията и съвременните практики проблемите и предизвикателствата, които новите „постистинни“ медии поставят пред демократичните общества.

В петте глави на книгата Петрова разглежда различни, но взаимосвързани феномени, като подриването на основите на истината и възникването на понятието постистина; нейните комуникационни форми и аватари в новите медии и социалните мрежи; освобождаването на новия публичен дискурс от героите на постистината – граждански журналисти и тролове, изпълнени с презрение към фактите и знанието.

Изследването на Силвия Петрова започва оттам, откъдето трябва да започне – от философските основи на истината, за да направи успешен генеалогически и критически анализ на понятието постистина. Хана Арент разграничава философска и фактическа истина. Философската истина е дадена *a priori*, т.е. разумът я постига независимо от опита, както $2+2=4$ или моралния категорически императив. Фактическата истина е *a posteriori*, т.е. тя зависи от опита: две и две необходимо прави винаги четири, ала не е необходимо Русия да нахлува в Украйна, както тя направи на 24 февруари 2022 г. Уязвима за лъжата и фалшивите новини е фактическата истина поради своята контингентност и конкретност. И именно затова тя толкова лесно се превръща днес в постистина.

Какво е постистина? Силвия Петрова блестящо отговаря на този въпрос. „Пост“ означава, че понятието е повехнало и остаряло: истината днес е все така безсилна, както в картината на Ботичели, но за разлика от въздействащата девича голота и красота, с която я рисува старият майстор, тя вече е изгубила своята свежест, привлекателност, значимост. С една дума, истината днес е като Капри: *c'est fini*. „Пост“ ни кара да се усъмним в нейната стойност: заслужава ли изобщо истината да бъде уважавана и ценена? „Пост“ ни заставя да поставим под въпрос и ефикасността ѝ: не е ли истината опасна и вредна, или напротив – напълно безполезна?

Критическият анализ на понятието постистина позволява на Силвия Петрова във втората глава – „Комуникационни форми на постистината“, внимателно да разграничи говореното на постистини от самата истина. Всъщност никой не смята фактическата страна на истината за ненужна и безполезна – и говорителите на постистини, и производителите на *fake news* държат да знаят действителното състояние на финансите и на здравето си.

С постистина, съгласен съм с изводите на Петрова, може да се обозначи дискурсивният режим на пълно изличаване на разграничението истина – не-истина в публичното пространство. Характерно за традиционния лъжец е,

както отбелязва и Хана Арент, че той не иска да измами всеки, а единствено врага и истината винаги има убежище, поне у него самия, защото знае, че лъже и отдава, значи, дан на истината, като съзнателно я отрича. Модерният лъжец, напротив, не дава убежище на истината, защото мами и самия себе си. А за говорещия постистини разграничението истина – лъжа няма абсолютно никакво значение. Единствено важно за него е да ръси своя *bullshit*. *Bullshit* („тъпотии“) е прочутият технически термин, с който философът Хари Франкфърт обозначава пълния непукизъм на говорещия, за когото е напълно безразлично дали говори истината, или не, защото едничката му цел е да впечатли публиката и да запълни колкото се може повече медийното пространство със своето присъствие. Докато чета раздела за агентите на постистината, пред очите ми изникват новите герои на нашето време. Борисов и подполковник Марков, естествено, не са чували за Бодрияр и субкоманданте Маркос, нито пък Костадинов (Копейкин) – за Касториадис, ала тъй шумно и самодоволно разчленяват всекидневно истината, че превръщат сюрреално във факти онова, което за постмодернистите бе само симулакри.

Днес постистината, показват прецизните анализи на Петрова на нейните конкретни прояви и метастази в българските нови медии, е основна характеристика не само на политическите изказвания, но и на рекламата, журналистиката, изобщо на комуникацията в социалните мрежи. Цел на публичното говорене става не убеждаването, а завземането на медийното пространство. Ръсещите постистини нищо не твърдят, затова и не може да им се възрази, че твърденията им са неверни. Те уверено заявяват каквото им мине през главите, без дори като старите демагози да се стремят някога да убедят, някой все пак да им повярва, достатъчно им е винаги да е на линия, да задържат колкото се може по дълго вниманието, сеейки непрестанно съмнения и подозрения. Това води, както убедително показва Силвия Петрова, до постоянно поддържане и подхранване на объркването и какофонията, което обезсмисля публичния дебат, възпрепятства осъзнаването на точната природа и реалност на проблемите и *de facto* обезсилва всеки опит за критично разглеждане на мотивите, целите и резултатите на политическото действие.

Болестта на постистината засяга днес всички институции: парламент и президент, партии и правителство, училище и университет, средства за масова информация, училище, университет, правителство, президент, партии, парламент и поставя в опасност самия демократичен ред. В центъра на изследването на Петрова са новите медии и тяхната решаваща роля за радикалното преобразуване на публичната сфера по начин, който благоприятства изникването и израстването на съвременни „величия“ като Берлускони и Тръмп, както и на нашия „феномен“ Пеевски.

Благодарение на технологичния бум информацията днес не просто се умножава, но и манипулира експоненциално, като под масирания обстрел на се-

ещите недоверие и съмнение медии попадат тъкмо достоверните източници. Според най-предпазливите статистики поне 40 % от информацията днес е фалшива и най-малко 60 % е произведена от машини. Резултатът е неудържимото роене на *fake news* и *deepfakes*, генерирани от изкуствения интелект синтетични записи и образи, които все повече подриват доверието във всичко казано и показано. Петрова обстойно и задълбочено проследява разстройването и завладяването на медийното пространство от троловете, като разкрива начините, по които те привличат вниманието с хапливост, безпардонност и духовитост – със сигурност печелившо поведение в света на постистината.

Анализирайки проектирания от утилитариста Бентам паноптикум през епохата на Просвещението, Фуко отбелязва, че целта му е да усилва съвестта на затворника и той да започне сам себе си да следи, управлява и формира като рационален и социално полезен индивид. Платформите във века на изкуствения интелект, разкрива Петрова, не целят да дисциплинират и да формират, а да знаят колкото се може повече за своите потребители, особено за техните спонтанни реакции, изразявани с *like*-ове и *emoji*-та, и колкото по-несъзнавани са те, толкова по-добре. Днес бизнесмени и политици не се интересуват от водещите в полето на икономическите и политическите науки *rational choice* теории. Ясно им е, за разлика от повечето икономисти и политолози, че човешкото поведение твърде рядко се управлява от добре разбрания рационален собствен интерес, а се движи от емоции, навици, инстинкти, които новите технологии все по-лесно позволяват да бъдат проследявани и насочвани. Изглежда, че с достатъчно надзор и експерименти логиката на нашето безумие може да бъде отгатната и управлявана с превърнати в алгоритми психологически техники: днес всеки потребител в мрежата е сведен до възел от емоции и желания, автоматично бомбардирани от програмирани стимули, на които неговото его също тъй автоматично реагира.

Всичко това води до дезинформация и мисинформация (научавам от Силвия Петрова точната разлика между двете), с една дума – до изгубване на доверието в информацията и до лесното масирано създаване на постистинни сапунени мехури. В природата на новите медии и на социалните мрежи, показват в детайли анализите на Петрова, е да насочват вниманието към интересното, странното, страшното, пикантното, любопитното и не е за учудване, че далеч по-лесно се разпространяват фалшиви, но стряскащи новини, отколкото достоверни информации и критични анализи. Това, както вече е посочено, не е от вчера и съвсем не означава, убедително заключава Силвия Петрова, че имаме по-малко нужда от истината, нито, че тя е неразличима от лъжата, нито, че разграничението между знание и мнение е изгубило своето значение. Самите производители на *fake news* полагат немалко усилия да покажат, че новините им са истински, привеждат доказателства, основават се на авторитети, макар и *fake*, но все авторитети и доказателства, които представят

информацията като достоверна и сериозна, и автоматизмите на тяхната публика реагират по същия начин. Антисемитските, ксенофобските, ковид и пр. заговори съвсем не се разпространяват като фалшиви новини, нито повярвалите в тях ги възприемат като такива.

Може ли да се направи нещо и какво в ерата на постистината? Истината, отбелязва прагматистът Рорти, е тази, която съвременниците ни позволяват да имаме. Общественият консенсус, постигнат чрез регулирания от аргументите публичен дебат, за значението на термините и изобщо за смисъла на думите е условие за разбирането на действителното състояние на нещата и ефективното решаване на проблемите. И в този дебат ролята на експертите трябва да е водеща: малцина от нас разбират например от имунология и климатология, за да имат компетентно мнение за ваксините и глобалното затопляне. Ала социалният авторитет на експертите и съответно съобразяването с тяхното становище зависи от доверието в тях: истините и в съвременното „постистинно“ общество продължават да се определят от социалните йерархии, също както в традиционните общества. Проблемът за постистината в действителност е проблем за постдоверието и анализите на Силвия Петрова ме убеждават, че днес трезвата и прагматична борба за неговото спечелване е навярно най-доброто възможно решение.

ЛИТЕРАТУРА

ПЕТРОВА, С., 2024. *Нови медии и постистина*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“ ISBN: 978-954-00-0381-8.

REFERENCES

PETROVA, S., 2024. *Novi medii i postistina*. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“ ISBN: 978-954-00-0381-8 [In Bulgarian].

THE POWER OF POST-TRUTH

✉ **Prof. Vladimir Gradev, Dsc.**
Sofia University
Faculty of Philosophy
E-mail: vgradev@phls.uni-sofia.bg